

PROSTOR

23 [2015] 1 [49]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK I UDC 71/72
23 [2015] 1 [49]
1-194
1-6 [2015]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

56-69

MARIJA BOŠKOVIĆ
ROBERT PLEJIĆ

DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE
U SPLITU

DOPRINOS ARHITEKTA FABIJANA KALITERNE
U PROMIŠLJANJU UREĐENJA ZAPADNOGA
DIJELA GRADSKE LUKE

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.036:711.4 F. KALITERNA (497.5,
SPLIT)"19"

CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY
IN SPLIT

ARCHITECT FABIJAN KALITERNA
AND HIS CONTRIBUTION TO THE LAYOUT
OF THE WEST CITY PORT

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 72.036:711.4 F. KALITERNA (497.5,
SPLIT)"19"

SL. 1. DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE (DANAS HRVATSKA GOSPODARSKA KOMORA), TRUMBICEVA OBALA 4 U SPLITU, ISTAKNUT U NIZU ULIČNIH PROČELJA. ZAPADNO (LIJEVO) OD DOMA JE KUĆA RISSONDO-JERKOVIĆ, A ISTOČNO KUĆA ARAMBAŠIN I SAMOSTAN SV. FRANE.

FIG. 1. CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY (TODAY CROATIAN CHAMBER OF ECONOMY), 4 TRUMBICEVA OBALA IN SPLIT, STANDS OUT IN THE ROW OF STREET FACADES. WEST FROM THE BUILDING (LEFT): RISSONDO-JERKOVIC HOUSE. EAST: ARAMBAŠIN HOUSE AND ST FRANCISCAN MONASTERY.

MARIJA BOŠKOVIĆ, ROBERT PLEJČIĆ

TAG d.o.o.
HR – 21000 SPLIT, MARASOVICA 6
SVEUČILIŠTE U SPLITU
FAKULTET GRAĐEVINARSTVA, ARHITEKTURE I GEODEZIJE
HR – 21000 SPLIT, MATICE HRVATSKE 15
marboskovic@gmail.com
robert.plejic@gmail.com

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.036:711.4 F. KALITERNA (497.5, SPLIT)"19"
TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA
ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 4. 12. 2014. / 9. 6. 2015.

TAG d.o.o.
HR – 21000 SPLIT, MARASOVICA 6
UNIVERSITY OF SPLIT
FACULTY OF CIVIL ENGINEERING, ARCHITECTURE AND GEODESY
HR – 21000 SPLIT, 15 MATICE HRVATSKE STREET
marboskovic@gmail.com
robert.plejic@gmail.com

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 72.036:711.4 F. KALITERNA (497.5, SPLIT)"19"
TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE
ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 4. 12. 2014. / 9. 6. 2015.

DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU DOPRINOS ARHITEKTA FABIJANA KALITERNE U PROMIŠLJANJU UREĐENJA ZAPADNOGA DIJELA GRADSKJE LUKE

CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY IN SPLIT ARCHITECT FABIJAN KALITERNA AND HIS CONTRIBUTION TO THE LAYOUT OF THE WEST CITY PORT

DOM KOMORE
KALITERNA, FABIJAN
MODERNA ARHITEKTURA
PROSTORNE STUDIJE
SPLIT

CHAMBER BUILDING
KALITERNA, FABIJAN
MODERN ARCHITECTURE
SPATIAL STUDIES
SPLIT

Prezentacijom i obradom dosad neobrađene dokumentacije iz arhiva Fabijana Kaliterne analizira se njegovo planersko i arhitektonsko djelovanje u zapadnoj dijelu splitske luke u prvoj polovici 20. stoljeća. Postavlja se teza o utjecaju njegovih prostornih studija na programsko definiranje regulacijskih planova, a u njegovu arhitektonskom radu Dom Komore razmatra se kao početak promjena s usvajanjem modernističke arhitektonske artikulacije.

This paper presents Fabijan Kaliterna's planning and architectural activities in the West port of Split in the first half of the 20th century. The analysis is based on his unresearched documents. A hypothesis is put forward about the impact of his spatial studies on the programmatic definition of the regulation plans. In his architectural career the Chamber building is considered as a breakthrough in the adoption of Modernist architectural principles.

**PROSTORNA STUDIJA FABIJANA KALITERNE
S PRIJEDLOGOM UREĐENJA ZAPADNOGA
DIJELA SPLITSKE GRADSKJE RIVE
I ZAPADNOGA DIJELA LUKE, 1919.**

**SPATIAL STUDY MADE BY FABIJAN
KALITERNA AND HIS LAYOUT PROPOSAL
FOR THE WEST WATERFRONT AND THE
WEST PORT OF SPLIT, 1919**

Splitski arhitekt Fabijan Kaliterna (1886.-1952.) bio je u razdoblju između svjetskih ratova najznačajniji predstavnik arhitektonske struke, i to ne samo u Splitu nego i na znatno širim dalmatinskim prostorima. Djelovao je kao izuzetno uspješan i plodan projektant s više od dvije stotine realizacija, a poseban trag ostavio je kao svojevrsan vizionar, autor prostornih studija i planer. Pritom su upravo uređenje i razvoj središnjega i zapadnoga dijela splitske gradske luke bili trajno u zarištu interesa njegova planerskog i arhitektonskog djelovanja. Slijed Kaliternina programiranja i oblikovnog promišljanja buduće izgradnje toga dijela grada možemo pratiti u njegovim prostornim studijama, a na natječajnim projektima i realiziranoj zgradi Doma Trgovačko-obrtničke komore na Trumbićevoj obali 4 u Splitu svjedočimo prvoj etapi reduciranja tradicijskih elemenata u njegovoj arhitekturi i usvajanja suvremenije, modernističke arhitektonske artikulacije. Posebno je zanimljiv prostorni odnos – svojevrsan dijalog koji je zgradom Doma Komore uspostavio s avangardnim modernističkim korpusom Doma Gusara, autora arhitekta Josipa Kodla, Kaliternina vršnjaka iz iste generacije studenata Česke visoke tehničke škole u Pragu.¹

Splitska gradska riva (prostor pred Dioklecijanovom palačom i dijelovima povijesne jezgre Splita uz povijesnu luku ispred Palače) sa zapadne je strane urbanistički definirana početkom 20. stoljeća. Riva je završavala am-

bicioznim graditeljskim sklopom koji su tvorili klasicistički oblikovana palača Bajamonti (1858.) i neorenesansne Prokurative (građene od 1859. do 1928.) na mjestu nekadašnjega Marmontova perivoja. Ovaj prostorni sustav kompletno je oblikovnim akcentom monumentalne cesme (1880.) koja je postavljena u sjecištu osi Prokurativa i osi gradske rive. Povijesna crkva sv. Frane (preuređena 1855.-1864.) i uz nju dograđeni samostan (obnovljen 1907.) svojim su ugaonim položajem završavali zapadno pročelje ovoga najvećega javnog gradskog prostora – rive i započinjali pročelje novoga prostornog poteza prema zapadu, gdje je s južne strane, iza sumporno vrelo Piškera, bila organizirana ribarska lučica Matejuška.² Korištenjem novih građevinskih i oblikovnih standarda novom je izgradnjom bila prekrivena u vizurama s rive i s mora vernakularna i usitnjena struktura pučkoga predgrada te uspostavljen segment nove slike grada sukladan razvojnoj viziji splitske gradanske sredine na početku 20. stoljeća.

Prostornu studiju, kao svoju viziju razvoja i uređenja zapadnoga dijela splitske rive i zapadnoga dijela splitske gradske luke, Kaliterna je izradio 1919. (pet godina nakon što je Petar Senjanović predložio brojne nove regulacije u Planu grada Splita, najstarijemu sačuvanom urbanističkom dokumentu grada).³ Iako su mu tada bile 33 godine i imao je već respektabilne reference u splitskim sportskim i društvenim krugovima, još nije bio završio svoj studij arhitekture u Pragu, započet 1906. godine. Prekinuo ga je 1912., a godine mobilizacije i rata proveo je u Francuskoj; prvo u Parizu, gdje je i studirao 1917.-1918. na Specijalnoj školi arhitekture, a nakon toga na Azurnoj obali, uglavnom u Nici.⁴ Njegov prijedlog za uređenje zapadne obale i dijela luke izgradnjom promenadnoga poteza historicistički oblikovanih hotela i javnih zgrada izrađen je kao crtež olovkom na karto-

¹ PLEJIĆ, 2003: 65-68

² Sumporni izvor Piškera, koji je arhitekt i konzervator Vicko Andrić regulirao i uredio 1844., ujedno je bio i prostor za javno pranje rublja sve do 1930., kada je po projektu Petra Senjanovića zatrpan i dreniran u lučicu.

³ Sustavan i cjelovit pregled prijedloga, planova i regulacija splitskoga obalnog prostora, posebno gradske luke, u prvoj polovini 20. st. izradio je arhitekt Vedran Duplancić. [DUPLANČIĆ, 2004: 111-121]

⁴ Prekid studiranja 1912. vjerojatno je bio povezan s njegovim većim angazmanom u novoosnovanom nogometnom klubu „Hajduk” u Splitu. Potvrda o studiranju u Parizu 1917.-1918. s prijepisom postignutih ocjena nalazi se u arhivu FK.

⁵ Arhiv FK

⁶ U Senjanovićevu planu to je bio prvi od četiri nova gata na zapadnoj obali koju je on planirao urediti kao trgovačko-operativnu obalu i potpuno je opremiti željeznickim instalacijama (ukupno oko 2,5 km željeznickih trancica uz obalu, do kojih se dolazilo željeznickim tunelom ispod Varosa). Novu operativnu obalu zastitio je pla-

nu dimenzija 106×32 cm.⁵ Karakteriziraju ga perspektivna komprimiranost i neusklađenost mjerila prikaza pojedinih dijelova, tako da se može pretpostaviti da je nastao izvan Splita, a temeljio se na fotografijama i sjećanju te Planu grada Petra Senjanovića iz 1914. godine.

Prijedlog je razvijao četiri osnovne teme kojima se Kaliterna stalno vraćao i nanovo ih interpretirao u svome dvadesetpetogodišnjemu planerskom bavljenju ovim prostorom. Prva tema bila je prostorna regulacija obalnoga pojasa na zapadnom dijelu gradske luke pa je, kao i Senjanović, znatno intervenirao u regulaciju lučice Matejuška nasipanjem njena zapadnoga dijela te nasipanjem još oko 80 m terena prema jugu. Predloženi prostorni plato (ukupnih dimenzija oko 120×180 m) završavao je kod Senjanovića na južnoj strani novim gatom – pristanom položenim u smjeru Mletačkog pristaništa pred zgradom Kapetanije (danas Gat sv. Nikole; Sl. 2.).⁶ Na ovaj je način bio zaokružen prostorni sustav povijesnoga grada s lukom pred njim i otvoren novi potez regulacije zapadne obale, koja je bila organizirana kao sustav teretnih i trgovačkih postrojenja (kao i na već dijelom izgrađenoj istočnoj obali). Kaliterna je, međutim, ovaj prostor namijenio luksuznoj urbanoj izgradnji i dužobalnoj prometnici s pješačkom setnicom. Koristio je Senjanovićeve analize i prijedlog položaja i dimenzija nasutog platoa te na njemu započeo novu izgradnju, a novi gat s južne strane platoa, koji je bio predložio Senjanović, produžio je i željeznim ga pokretnim mostom spojio s Mletačkim pristanom.

Prometno rješenje čitave zone i kolno prometno povezivanje zapadnoga i istočnoga dijela luke novim mostom bila je druga velika, gotovo opsesivna tema njegovih analiza i prijedloga. Prostor pred povijesnom jezgrom i Palačom ostao je oslobođen od kolnoga prometa te postao pješačka promenada, a

novoformirani zaštićeni akvatorij – prostrana lučica za manja plovila. Kako bi oblikovao zapadni rub nove marine, potpuno je uklonio sprud – lukobran Matejuške i marinu proširio prema jugu do novoga gata. S južne strane novoga prometnog spoja dviju obala i uzduž čitavog poteza regulacije zapadne obale predvidio je mogućnost priveza većih plovila.

Treća tema Kaliterninih istraživanja bili su kapaciteti i programi urbane izgradnje kojom je oblikovao prostore zapadne obale. U studiji iz 1919. godine predložio je izgradnju pet snažnih volumena – blokova koji su iznad prizemlja s lučnim otvorima sadržavali četiri etaže s nadgrađem (svojevrсна interpretacija oblikovanja već izgrađene Palače Bajamonti na zapadnom kraju rive, ali nešto većih gabarita). Planirani objekti bili su na obalnoj strani široki 30 do 40 metara, imali su veće katne visine i znatno pretenciozniju artikulaciju pročelja. Ona su bila klasicistički rasčlanjena pilastrima i stupovima, a u zoni iznad vijenca bila je organizirana mansardna etaža s istaknutim segmentima, dodatno pomno oblikovanima, i to različito za svaku građevinu (timpanoni, lukovi, kule). Nema podataka o programu korištenja i namjeni predloženih gradnji, ali se može pretpostaviti uslužna i trgovačka namjena prizemlja te administrativna odnosno hotelska namjena s dijelom luksuznog stanovanja na katovima. Svi sadržaji nove izgradnje imali su neposredan pristup širokomu obalnom platou kojim je išao pješački i kolni promet.⁷

Četvrta tema koju je Kaliterna otvorio ovom studijom jest organiziranje i opremanje pješačkih promenadnih površina. Posebno je pažljiv bio u zoni završetka rive, unutar već uspostavljenih prostornih odnosa klasicističkog ansambla iz kojeg je uklonio postojeću fontanu, te je u osi Prokurativa na dijelu obale oblikovao stube koje su se spuštale prema moru. Uz cijelu obalnu crtu predložio je poteze niske vegetacije i cvjetnih grmova, a koliko nam je poznato, ova je studija prvi put sadržavala prijedlog sadnje drvoreda palmi na splitskoj rivi i njenu proširenju prema zapadu. Na središnjem dijelu rive u to su doba postojali drvoredi murvi (dudova), koji su 1921. zamijenjeni kanarskim datuljama – palmama iz viškoga rasadnika, čime je otvorena do danas nezavršena rasprava o opravdanosti i uspješnosti ove intervencije koju je Kaliterna predložio svojom studijom (Sl. 3.).⁸ Ključna osoba u donošenju odluke o sadnji palmi bio je Ivo Tartaglia, splitski gradonačelnik od 1918. do 1928., istaknuti političar opsjednut modernizacijom. U doba novih, tek uspostavljenih društveno-političkih struktura i sve značajnije pozicije grada Splita kao obalnoga centra nove države, njegovo inzistiranje na zamjeni tradicijskih murvi drvoredom palmi možemo promatrati i kao ustanovljavanje vizualnog amblema novoga doba,

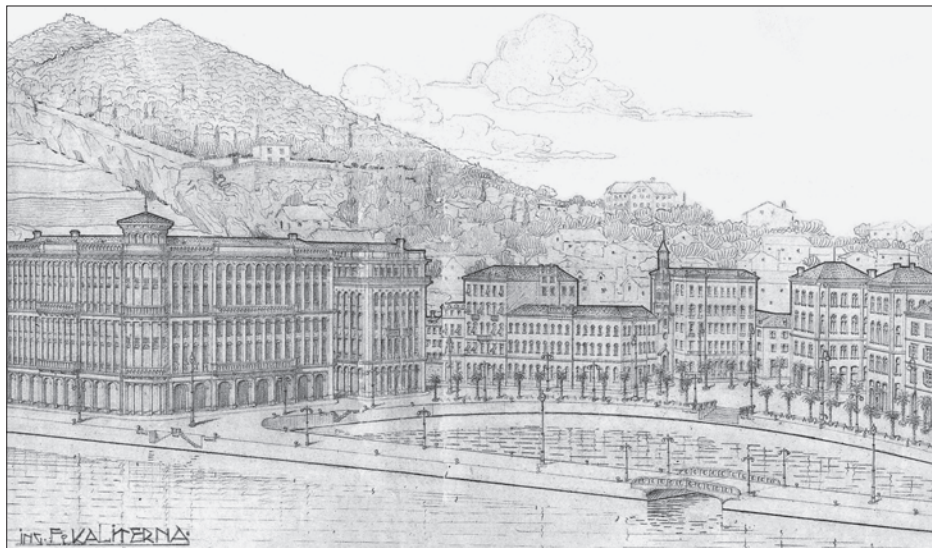

Sl. 2. P. SENJANOVIĆ: PLAN GRADA SPLITA 1914., PRIJEDLOG REGULACIJE ZAPADNOGA DIJELA LUKE, DETALJ
FIG. 2. P. SENJANOVIĆ: CITY PLAN OF SPLIT, 1914, PROPOSAL FOR THE WEST CITY PORT REGULATION, DETAIL

niranim lukobranom podno Sustipana dužine oko 380 m. [MULJACIĆ, 1965-1966: 25-33; TUŠEK, GRGIĆ, 2007: 143-158]

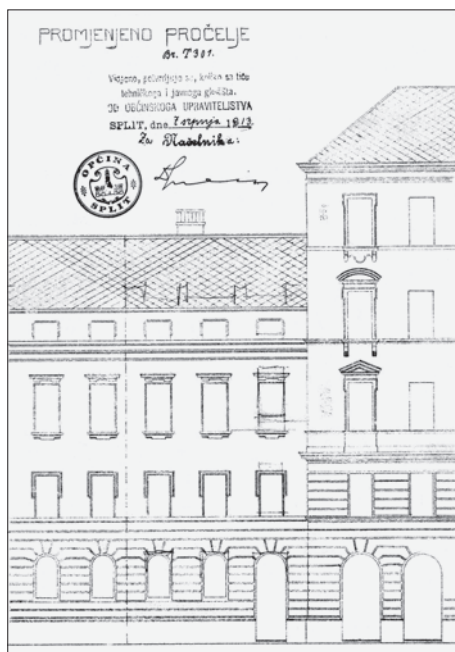
⁷ U doba kada je Kaliterna bilježio svoja razmišljanja i vizije na ovome je dijelu obale (prvih tristotinjak metara od ukupne dužine zapadne obale od oko 700 m) već bila formirana svojevrсна industrijska zona na rubu grada (magazin vina Ilic, brodogradilište Košćina, gradska klaonica, Prva dalmatinska tvornica cementa Gilardi-Bettiza te Tvornica sapuna, koja je izgorjela 1907.). Nije postojala dužobalna prometnica, prirodni kameni sprudovi redali su se prema jugu tvoreći niz uvala-draga, a komunikacija grada i groblja na Sustipanu išla je rubom gornjega platoa Sustjepanskim putem (danasnja Ulica Dražanac).

⁸ Fabijan Kaliterna bio je u Splitu priznati sportski i društveni djelatnik, a početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća i uvazeni stručnjak uključen u rasprave o uređenju grada. Diplomirao je u Pragu 30. travnja 1921., a u lipnju iste godine bio je izabran za člana Posebnog odbora, organiziranog na poticaj načelnika dr. Ive Tartaglie, te sudjelovao u javnim raspravama o prometu, izgradnji luke i razvoju komunalne infrastrukture, a poslije je bio uključen u izradu natjecajnog programa za Regulačijski plan Grada Splita.

SL. 3. F. KALITERNA: STUDIJA ZA UREĐENJE SPLITSKE GRADSKJE RIVE I ZAPADNOGA DIJELA LUKE, DETALJ, 1919.
FIG. 3. F. KALITERNA: STUDY FOR THE LAYOUT OF SPLIT WATERFRONT AND THE WEST PORT, DETAIL

SL. 4. POTVRĐENI PROJEKT JEDINSTVENE GRADNJE BARIĆ-MAJSTROVIĆ, NACRT PROMIENJENO PROČELJE, 1913.
FIG. 4. APPROVED CONSTRUCTION PROJECT BARIĆ-MAJSTROVIĆ, ALTERED FACADE DRAWING, 1913

iskorak u budućnost i želju za usvajanjem svjetskih standarda.⁹ Posljedice ove odluke bile su posebno značajne i na širim dalmatinskim prostorima, a prema nekim mišljenjima Tartaglia je sadnjom palmi na splitskoj rivi „definirao urbani imaginarij istočne jadranske obale”.¹⁰ Ambicije Kaliterninih prenošenja svjetskih prostornih iskustava (već iskazane u studentskim radovima)¹¹ u ovoj su se studiji potvrdile njegovim istraživanjem i korištenjem europskih prostornih iskustava (pretpostavljamo da se radilo o prostornom modelu „Promenade des Anglais” u Nici s redom hotela i drvoredima palmi) i njihovoj prilagodbi splitskomu povijesnom i prostornom kontekstu.

Crtež studije sadrži vrlo precizan prikaz (najvjerojatnije prema fotografiji) izgrađenih objekata samostana sv. Frane, kuće Arambasin, te kuća Majstrovic i Barić (na mjestu današnjega Doma Komore). Zapadni dio poteza, na kojem ce se kuća Rismondo-Jerkovic izgraditi (1924.-1926.), ostao je pokriven novom izgradnjom koju je Kaliterna predlagao.

Prijedlozi iz studije najvjerojatnije su utjecali na odluku o uvođenju drvoreda palmi na splitsku rivu, a predložene regulacije u zapadnom dijelu luke bile su interpretirane na natječaju za Regulaijski plan Grada Splita 1924. godine. To se posebno odnosi na zapažen i otkupljen natječajni rad Josipa Kodla, jedini splitski natječajni rad.¹² Ni grafički ni tekstualni dio ovoga rada nije sačuvan, ali prema biljeskama Petra Senjanovića tijekom žiriranja saznajemo da je Kodl smjestio trgovačku luku u Poljud, a zapadnu obalu gradske luke oblikovao isključivo kao promenu. Senjanovića je „iznenadio prijedlogom da se produženim molovima spoje istočna i zapadna obala u luci, gdje se tako formira

zatvoreni bazen u koji se ulazi ispod pokretnog mosta”.¹³ Sve su to bila rješenja koja je Fabijan Kaliterna i sam predlagao pet godina ranije u svojoj studiji, a moguće je da je Kodl, Kaliternin kolega i prijatelj, bio upoznat sa studijom pa je neke njene odrednice prihvaćao i uključio u svoj natječajni prijedlog. Kaliterna je kao član Ocjenjivačkog suda natječaja bio u prilici komentirati – sa dvanaest godina starijim Senjanovićem – predložene nove prostorne regulacije, uglavnom potpuno drukcije od Senjanovićeve prijedloga iz 1914. godine. I u Schürmannovu prijedlogu, koji je bio ocijenjen najprihvatljivijim i poslije odabran za razradu¹⁴, zapadna je obala bila namijenjena setalistu i izgradnji reprezentativnih zgrada, čime je ovaj prostor programski određen – sukladno prijedlogu iz studije Fabijana Kaliterna.

Urbanističkim temama Splita Kaliterna se ponovno intenzivnije bavio krajem tridesetih, a predmet njegova interesa tada je bio cjeloviti prostor grada i gradske luke te njihovo prometno integriranje. Kao i u studiji 1919., opet je inzistirao na proširenju lučice Matejuška i njenu uključivanju u veću marinu, uklanjanju spruda i bilo kakve izgradnje na njemu (Dom

⁹ Među ostalim, Ivo Tartaglia zaslužan je za dovođenje električne struje u Split, proširenje luke i izgradnju 80 km ličke željezničke pruge gradskim novcem, čime je Split povezan sa Zagrebom tek 1925. godine. U Splitu, koji je tada imao oko 30.000 stanovnika, utemeljio je niz javnih institucija, među ostalim i Galeriju umjetnina, Zavod za javno zdravstvo, Operu u splitskom Kazalistu, Oceanografski institut i Zoološki vrt.

¹⁰ Primjer Splita kao centra slijedili su: Trogir, Kotor, Korčula, Hvar, Vis, Makarska, Komiza, Rogoznica i druge manje sredine, a drvoredi palmi, za svaku od ovih lokalnih zajednica, bili su izraz ambicija u novo doba. [PAVIČIĆ, 2014: 32]

¹¹ Jos kao student razradio je ideju natkrivanja splitskih Prokurativa lijevanoželjeznom konstrukcijom i formiranja unutrašnjeg trga, u čemu prepoznajemo istu ambiciju temeljenu na primjerima iz svijeta.

¹² Čeh Josip (Josef Maria) Kodl (Zdice, 1887. – Split, 1971.) studirao je arhitekturu na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu i družio se s grupom vršnjaka, splitskih studenata, posebno Kaliternom i studentima građevinarstva Kargotićem i Krstulovićem. Kodl je kao pasionirani veslač na nagovor Kaliterna dospao u Split, gdje su on, Kaliterna i dr. Stalio osnovali Veslački klub „Gusar” 1914. godine. Nakon što je diplomirao 1921. zaposlio se u Tehničko-građevinskom odjelu Općine Split u Odsjeku za visokogradnju. [PERVAN, 1971: 47; PIPOVIĆ, 1978: 88-104]

¹³ TUŠEK, 1994: 37

¹⁴ Na natječaju nije bila dodijeljena prva nagrada, a njemački arhitekt Werner Schürmann iz Haaga podijelio je drugo mjesto s grupom arhitekata iz Beča. Godine 1925. Schürmannu je bila povjerena izrada prijedloga regulacijskog plana kao autoru koji se najviše približio najboljem rješenju. [TUŠEK, 1994: 36-39]

¹⁵ Kaliterna je izgradnju Doma Gusara smatrao privremenim rješenjem na tome mjestu i zalagao se za njegovo uklanjanje, o čemu je više puta pisao: „... svi živimo u nadi da će se jednog dana ‘Gusar’ ukloniti s ovog mjesta”. [KALITERNA, 1933: 5]

¹⁶ U svome projektu uređenja sumpornog vrela Piskera (1844.) Vicko Andrić je između samostana i ribarskog prilaza (danas Ulica Tomica stine) registrirao pet manjih kuća i između njih četiri ulice – prolaza prema moru.

Gusara), te prometnom povezivanju zapadnoga i istočnoga dijela luke mostom.¹⁵

POVIJESNE GRADNJE I PROJEKTI NA LOKACIJI DANAŠNJEGA DOMA TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU

BUILDINGS AND PROJECTS THROUGH HISTORY AT THE SITE OF THE PRESENT CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY IN SPLIT

Početak 20. stoljeća splitski obalni predio, zapadno od samostana sv. Frane pa do Ulice Tomića stine, promijenio je svoj izgled i karakter. Otkupom i rušenjem usitnjene strukture starih kamenih kuća nestajala je vrlo slikovita struktura tradicijske gradnje i uskih uličica kojima je pučki Veli Varoš izlazio na obalu.¹⁶ Novi moćni investitori (uglavnom liječnici i odvjetnici koji su se uspješno bavili politikom) odredili su nove oblikovne standarde kontinuirane ulične izgradnje ovoga dijela obale kompaktnim, znatno većim volumenima, uglavnom stambenih kapaciteta.¹⁷

Na lokaciji današnjega Doma Komore u zapadnom je dijelu ostala starija kamena kuća

¹⁷ Do samostana, rekonstruiranog 1907. prema projektu graditelja Eduarda Zagara, izgrađena je četverokatna zgrada dr. Jose Arambašina 1909., a do nje 1913. secesijska kuća dr. Ivana Majstrovića, odvjetnika, koji je krajem tridesetih godina bio i član Senata Kraljevine Jugoslavije [ŠEĀVIC, 2013: 243-244]. Na zapadnom dijelu poteza projekt za stambenu zgradu visine prizemlja, četiri kata i potkrovlja izradio je Danilo Žagar (Kaliterni vrsnjak i student iste škole u Pragu) za investitora Ljuba Rismonda 1923.-1924. godine. Gradnja je trajala od 1924. do 1926., a po završetku gradnje kuća je, prema kazivanju članova obitelji Rismondo, prodana dr. Visku Jerkoviću koji je 1937. polovicu kuće prodao dr. Emeru Tartagli. Djelovanje bruce Eduarda i Danila Zagara i rad njihova građevinskog poduzeća, osnovanog 1925., istraživao je arhitekt Stanko Piplović [PIPLOVIĆ, 2005: 325-354]. Arhitektice Karin Serman i Ana Šverko detaljno su istraživale arhitektonsko djelovanje bruce Žagar i objavile dio nacрта kuće Rismondo u Katalogu izložbe „Arhitekti braca Žagar iz fundusa Muzeja grada Splita“ [ŠVERKO, ŠERMAN, 2013: 56-57, 64-65, 94-97].

¹⁸ Kamena kuća Barić, tradicijskog oblikovanja i visine prizemlja, kata i potkrovlja, bila je pomaknuta od ulične crte za 4 m prema sjeveru te je imala podignutu razinu prizemlja s pristupnom terasom i stubištem.

¹⁹ Pročelje, ukupne širine 12,1 m, s istočne se strane naslanjalo na pročelje već izgrađene, dva kata više kuće Arambašin (prizemlje, 4 kata i potkrovlje) iz 1909., te se ritmom i proporcijama otvora uskladio s njim.

²⁰ I projekt susjedne kuće Arambašin izraden je najvjerojatnije u Beču, a autori nisu utvrđeni. [ŠEĀVIC, 2014: 250-251]

²¹ Vrlo detaljnu razradu kamenih detalja kuće Arambašin izradio je splitski poduzetnik Josip Šore, koji je vjerojatno i izvodio gradnju. Kameni dijelovi izradeni su u Pučićima na otoku Braču 1908. godine. [ŠEĀVIC, 2014: 249-250]

²² Slični elementi nalaze se na Žagarovim kućama Brajević i Tilic u Splitu izgrađenima 20-ih godina 20. stoljeća.

²³ U potpisu ovoga nacрта na paus-papiru naveden je arhitekt *Josef Maria Kodl*. Kodl je diplomirao na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu tek 1921., nekoliko mjeseci nakon Kaliterna (Kodl u 34., a Kaliterna u 35. godini). Ovo je ujedno i prvi sačuvani trag njegova djelovanja u Splitu. [PLEJČIĆ, 2003: 66]

Barić, a vlasnik istočnoga dijela parcele dr. Majstrović želio je objediniti parcele i izgraditi stambenu kuću.¹⁸

U Državnom arhivu u Splitu sačuvani su dijelovi glavnog projekta koji je u srpnju 1913. ovjerilo Općinsko upraviteljstvo, a u kojima nacrt *Promijenjeno pročelje* prikazuje ulično pročelje jedinstvene gradnje na parcelama obaju vlasnika (Barić s uličnim pročeljem od 4,6 m i Majstrović s uličnim pročeljem od 7,5 m) visine prizemlja i tri kata, s pet otvora na svakoj etaži (Sl. 4.).¹⁹ Do cjelovite izgradnje nije došlo najvjerojatnije zbog neriješenih vlasničkih odnosa pa je 1913. uz kuću Arambašin izgrađena stambena kuća Majstrović visine prizemlja i tri kata (Sl. 5.). Njeno arhitektonsko oblikovanje bilo je izrazito secesijsko, a trodijelna podjela pročelja, uvučenog za dvadeset centimetara u odnosu na uličnu crtu susjedne kuće, dodatno je bila naglašena profilacijama u žbuci s akcentima na vrhu uličnog zida, iza kojeg je bio skriven kosi krov. Autor projekta ostao je nepoznat, a moguće je pretpostaviti da je projekt izraden izvan Splita.²⁰ Nakon uličnoga dijela (širine 7,5 m i dubine 6,7 m) kuća je u sjevernom dijelu poštovala vlasničku granicu te je, zakošana prema istoku, bila organizirana s uskim dijelom (širine 6,2 m i dubine 16,5 m, odnosno 15 m), u kojem je bio uspostavljen hodnik uz istočno pročelje, u prizemlju povezan s ulazom, a stubište uza zapadno pročelje.

Kuća Majstrović bila je zadržana i uklopljena u sve buduće prijedloge dogradnji i nadogradnji na proširenoj parceli koja je uključivala i parcelu kuće Barić. Nakon što je Komora otkupila kuću, bilo je u natjecajnom programu 1929. predviđeno njeno zadržavanje, što je u velikoj mjeri odredilo i znatno ograničilo mogućnosti novih rješenja.

U fasciklu s natpisom *Dr. Majstrović* u Arhivu Fabijana Kaliterna nalaze se dijelovi nekoliko projekata (uglavnom nacrti južnog pročelja) za jedinstvenu gradnju na ovoj parceli, usklađeni s visinom i raščlambom klasicističkoga kamenog pročelja kuće Arambašin.²¹ Jedan nacrt bez podataka o autoru i vremenu izrade po dekorativnim bi elementima pročelja mogao biti rad arhitekta Danila Žagara²², a *Nacrt pročelja Trgovačke kuće braca Klein Split* izradio je Josip Kodl 13. kolovoza 1920. godine (Sl. 6.).²³ Kodlovo simetrično pročelje visine prizemlja i četiri kata s kosim krovom integriralo je pročelje postojeće kuće, a imalo je po pet otvora na katovima i plitke balkone širine 90 cm (jedinstveni balkon na drugom i tri balkona na trećem katu), te konzolni vijenac iznad trećega kata istaknut 50 cm. Balkoni i vijenac bili su predviđeni kao konzole armiranobetonske konstrukcije zgrade, ali s kasetiranim pogledom plitkih pravokutnih profilacija. Pročelje je bilo predviđeno kao kameno

SL. 5. NIZ KUĆA RISMONDO-JERKOVIC, BARIĆ, MAJSTROVIĆ I ARAMBAŠIN U SPLITU KRAJEM DVADESETIH GODINA 20. STOLJEĆA. U PREDNJIEM SU PLANU RADOVI NA REGULACIJI SUMPORNOG IZVORA PIŠKERA.

FIG. 5. HOUSES: RISMONDO-JERKOVIC, BARIĆ, MAJSTROVIC, AND ARAMBAŠIN IN SPLIT, LATE 1920S. FOREGROUND: WORKS ON THE REGULATION OF PIŠKERA SULPHUR SPRING.

SL. 6. J. KODL: TRGOVAČKA KUĆA BRACA KLEIN, SPLIT, NACRT PROČELJA, 1920.

FIG. 6. J. KODL: COMMERCE HOUSES OF KLEIN BROTHERS, SPLIT, ELEVATION, 1920

do ispod balkona na drugome katu, a iznad najvjerojatnije zbukano s vertikalnim profilacijama. Ulazna su vrata ostala na istočnom dijelu prizemlja; svi su otvori bili pravokutni, osim onih na trećem katu koji su imali polukružni gornji dio.

U Kaliterninu arhivu nalaze se i dijelovi Glavnoga projekta stambene zgrade Majstrovic na objedinjenoj parceli (Sl. 7.).²⁴ Na tlocrtu prizemlja vidljivo je da se postojeća kuća Majstrovic u potpunosti zadržava i dograđuje prema zapadu do ukupno 12,20 m ulične fronte te oko 16 m u dubinu bloka. Pročelje je gotovo istovjetno Kodlovu, ali potpuno simetrično organizirano, a u prizemlju ima dva ulaza na rubovima pročelja – prema postojećem stubistu, odnosno u zasebni sadržaj prizemlja.

Varijantni prijedlozi i odobreni projekt iz 1923. svjedoče da je dr. Majstrovic naručivao prostorne provjere kao pripremu za prodaju (Tvrтки braća Klein) ili gradnju na objedinjenoj parceli. Predloženi visinski gabariti usklađivali su se s kućom Arambašin na istočnoj strani, a nakon što je 1926. izgrađena na zapadnoj strani neoklasicistička stambena kuća Rismondo-Jerković po projektu arhitekta Danila Žagara, nova gradnja je predlagana kao klasična interpolacija u nizu zgrada visine prizemlja i četiri kata s potkrovljem. Tako je i Fabijan Kaliterna u ožujku 1927. izradio izvedbeni projekt *Dogradnje i nadogradnje kuće dr. Majstrovica na obali*.²⁵ Izvorni nacrti (tlocrt prizemlja, tlocrt I., II., III. i IV. kata, tlocrt krova i južno pročelje) u velikoj se mjeri referiraju na dijelove odobrenog projekta iz 1923. godine (Sl. 8.). Na svakome od četiri kata bio je organiziran po jedan stan od oko 107 m² s dugačkim hodnicima uokolo postojećeg stubišta, a prostori prizemlja mogli su se koristiti i kao odvojeni poslovni sadržaji, ali preko postojećeg ulaza. Kroviste ovoga složenog tlocrta bilo je organizirano sa središnjom terasom okruženom s tri manja stambena prostora u potkrovlju. Pročelje je bilo predviđeno kameno, obrađeno s horizontalnim fugama kao kod kuće Arambašin, do visine parapeta prvoga kata i najvjerojatnije zbukanim gornjim dijelom s kamenim vijencima. Predviđen je balkon ispred tri središnja otvora na drugomu katu i dva manja balkona na trećem katu (na otvorima trećega kata zadržani su polukružni lukovi iz ranijega odobrenog projekta). Kaliternin projekt trebao je poslužiti ili kao izvedbeni (s unesenim manjim programskim izmjenama u odnosu na projekt koji je već imao ishodenu dozvolu) ili, što je vjerojatnije, kao detaljna prostorna provjera i provjera ostvarivih kapaciteta na predmetnoj lokaciji. Upravo 1927. Trgovačko-obrtnička komora započela je prikupljanje ponuda za „izgradnju ili smještaj sadržaja” novoga Doma pa je moguće pretpostaviti da je dr. Majstrovic pripremio ovu dokumentaciju kao prilog svojoj ponudi.

DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU

CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY IN SPLIT

Nakon Prvoga svjetskog rata Split je postao administrativno i gospodarsko središte Dalmacije te glavni obalni centar i najveća luka Kraljevine Jugoslavije. U gradu je od 1841. djelovala Trgovačko-obrtnička komora koja je početkom 19. stoljeća, u doba austrijske uprave, imala sjedište u Sinjskoj ulici broj 2, u prostorima koji su postali neprikladni zbog povećanog opsega rada.²⁶

Početkom 1927. izabran je Odbor koji je uz Predsjedništvo trebao izvesti nužne predradnje za gradnju novoga Doma Komore, koji je na prikladan reprezentativni način trebao svjedočiti gospodarskom rastu i narodnom bogatstvu u novoj državi.²⁷ Započeto je prikupljanje ponuda lokacija za izgradnju ili zgrada za smještaj ove institucije, te je do travnja 1928. pristiglo deset ponuda, među

²⁴ Nacrte je izradio Građevno poduzeće ing. Ivan Sakic i Vladimir Šore, ovlaštani civilni inženjer i ovlaštani graditelj, u Splitu 1923., a pečatom ovjerilo *Obćinsko upraviteljstvo u Splitu* 6.7.1923. i potpisao načelnik Tartaglia.

²⁵ Majstrovic je tada Kaliterni vjerojatno predao ranije analize i projekte dogradnje i nadogradnje, koji su tako ostali u Kaliterninu arhivu.

²⁶ Trgovačke i industrijske komore u Dalmaciji osnovane su u doba francuske uprave početkom 19. stoljeća s ciljem unaprijeđenja gospodarskih djelatnosti – od pomorstva do poljoprivrede. Najstarija gospodarska komora na području Hrvatske osnovana je u Dubrovniku 1808. godine. Tijekom 1840. započele su pripreme za osnivanje Trgovačko-obrtničke komore u Splitu, a ustanovljena je 13. siječnja 1841. s prvim predsjednikom Mihovilom Tartagliom. [http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?itemld=3_7229/2.10.2014./]

²⁷ Odbor je izabran 17. ožujka 1927. na prijedlog člana Vijeca Komore Marina Ferica, a sastojao se od šest vijećnika: dr. Nike Ljubica, dr. Vjekoslava Lavska, inž. Viktora Morpurga, inž. Šimuna Jelaske i Josipa Pijevića. Prvu su sjednicu Odbora održali 15. rujna 1927. godine.

²⁸ Izvještaj Odbora za gradnju komorske zgrade od 11. travnja 1928., br. 2379, kutija 643 HR-DAST-91

²⁹ Zapisnik s redovite komorske sjednice od 12. travnja 1928., br. 2697/1928, kutija 643 HR-DAST-91

³⁰ Ugovor uvjetne kupoprodaje od 13. travnja 1928., kutija 643 HR-DAST-91. Ugovorom o uvjetnoj kupoprodaji dr. Majstrovic prodao je Komori cestice u svome vlasništvu, i to č.zgr. 760/1 bice 2, te 761, 767, 768 bice 3 Z.U. 3461 te 5/8 č.zgr. 770 (put) Z.U. 2225 P.O. Splita. Osim navedenoga, dr. Majstrovic se obvezao Komori prodati i č.zgr. 759 bice 1 i č. zem. 8952/2 bice 2 Z.U. 3425 P.O. Splita, koja je u tom trenutku još uvijek bila u vlasništvu članova obitelji Rogošić.

³¹ *** 1928: 4

³² Natjecajni program, kutija 643 HR-DAST-91. U natjecajnom je programu osim navedenih Opcih uvjeta iznesen i Građevni program u kojem su definirani gabariti zgrade u horizontalnom i vertikalnom smislu.

³³ Zapisnik sa sjednice Ocjenjiavackog suda od 9. ožujka 1929., kutija 643 HR-DAST-91

³⁴ U arhivu Fabijana Kaliterna sačuvane su samo fotografije dijelova nagrađenih projekata.

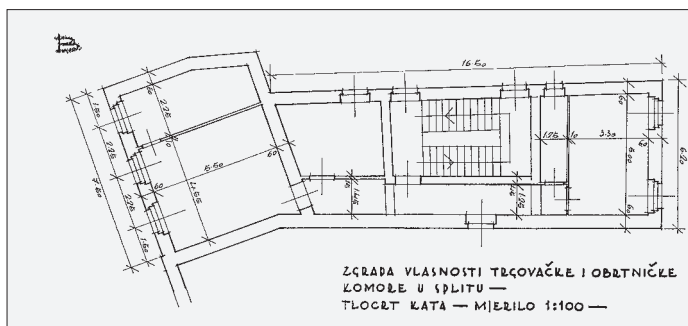
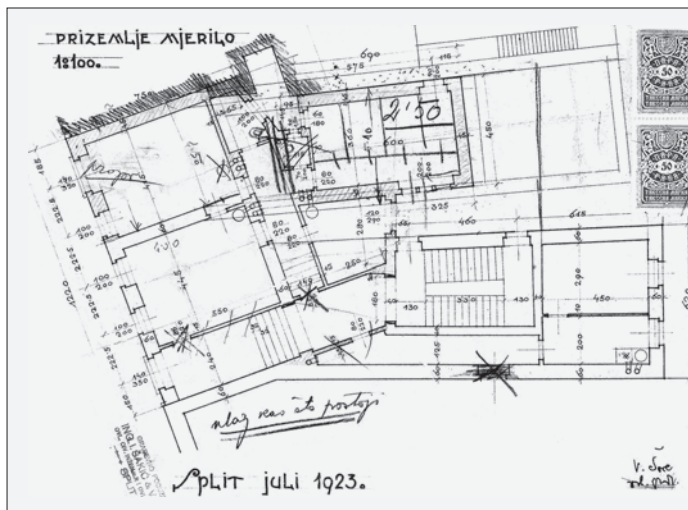
kojima i ponuda dr. Ivana Majstrovica koji je ponudio svoje dvije kuće na Trumbičevoj obali s projektom dogradnje i nadogradnje u novu četverokatnicu, s već ishodenom građevinskom dozvolom i troškovnikom. Na redovitoj sjednici Vijeća Komore (12. travnja 1928.) trebalo je odlučiti o izboru odgovarajuće lokacije za Dom Komore.²⁸ Tajnik Mate Bučić izvijestio je Vijeće da je Odbor predložio „prihvat ponude Dr. Majstrovica, jer se na taj način djelomično moglo adaptirati postojeći objekt”.²⁹ Prijedlog za otkup Majstrovicевih nekretnina bio je jednoglasno prihvaćen, uz uvjet da se prije potpisivanja ugovora riješe pitanja stanara u zgradama, otkupi stražnji mali vrt i raspravi cijena od milijun tadašnjih dinara, koja je ocijenjena previsokom.

Već sutradan, 13. travnja 1928. potpisan je ugovor uvjetne kupoprodaje između dr. Ivana Majstrovica i Trgovačko-obrtničke komore (Sl. 9.).³⁰ Natječaj za izradu idejnog rješenja Doma Trgovačko-obrtničke komore raspisan je 12. siječnja 1929. kao opći državni natječaj s rokom za predaju radova 1. ožujka 1929. godine.

Natječaj je raspisala Komora temeljem odluke Vijeća Komore, kojom su u prosincu 1928. utvrđeni uvjeti natječaja³¹ i odabrani članovi Ocjenjivačkog suda: Juraj Duboković, predsjednik Komore, arh. Ante Barać, arh. Danilo Žagar, inž. Vorih Matković i Karlo (Dragutin) Čulić, a zamjenici načelnik dr. Ivo Tartaglia, arh. Prosper Čulić, inž. Ivan Šakić, inž. Marko Mladineo i graditelj Marin Marasović. Uvjetima natječaja bilo je propisano, između ostalog, i kako „... mora projektant da pridržati današnju visinu spratova i treba da po mogućnosti upotrebi što više postojećeg zida, a ima pridržati postojeće stubište, ali pri tome ne smije da ovo ograničenje bude na štetu unutrašnjem rasporedu. ...Pročelje zgrade ima se u cjelini na novo arhitektonski preraditi u monumentalnom obliku, ali pri tome ima se po mogućnosti upotrebiti postojeće zide zgrade, a karakter fasade preporuča se, da se čim više prilagodi miljeu grada”.³²

Ocjenjivački sud sastao se 9. ožujka 1929. te utvrdio da je na natječaj pristiglo ukupno deset radova, od kojih jedan iz Zagreba nije stigao u natječajem propisanom roku, pa nije ni razmatran.³³ Od devet radova u konkurenciji samo ih je pet zadovoljilo uvjete natječaja te je već sutradan, 10. ožujka 1929. Ocjenjivački sud donio odluku o dodjeli tri predviđene nagrade.

Inženjer arhitekt Fabijan Kaliterna sudjelovao je na natječaju s dva rada, koja su oba nagradena – rad pod geslom „Od mala malo” dobio je prvu, a rad pod geslom „Na Piškero” treću nagradu.³⁴ Ovo je Kaliterni bilo prvo natjecanje na splitskim natjecajima, na koji-

Sl. 7. POTVRĐENI PROJEKT KUĆE MAJSTROVIĆ NA OBJEDINJENOJ PARCELI, GRAĐEVNO PODUZEĆE ING. I. ŠAKIĆ I V. ŠORE, TLOCRT PRIZEMLJA, 1923.

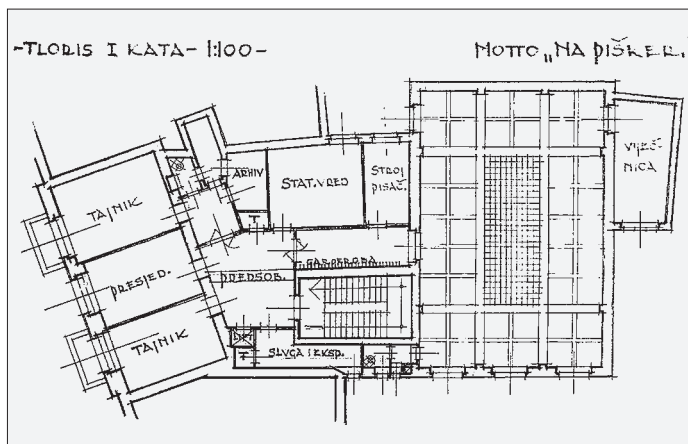
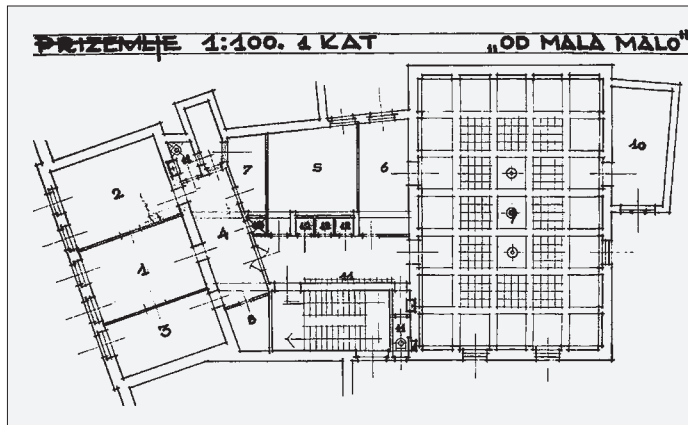
FIG. 7. APPROVED PROJECT OF MAJSTROVIĆ HOUSE ON AN INTEGRATED PLOT, BUILDING COMPANY OF THE ENGINEERS I. ŠAKIĆ AND V. ŠORE, GROUND-FLOOR PLAN, 1923

Sl. 8. F. KALITERNA: DOGRADNJA I NADOGADNJA KUĆE DR. MAJSTROVIĆA, TLOCRT PRIZEMLJA, 1927.

FIG. 8. F. KALITERNA: EXTENSION AND ADDITION TO DR. MAJSTROVIĆ'S HOUSE, GROUND-FLOOR PLAN, 1927

Sl. 9. ZGRADA MAJSTROVIĆ KOJU JE TRGOVAČKO-OBRTNIČKA KOMORA U SPLITU OTKUPILA 1928., TLOCRT KATA

FIG. 9. MAJSTROVIĆ BUILDING PURCHASED BY THE SPLIT-BASED CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY, 1928, FLOOR PLAN

SL. 10. F. KALITERNA: PRVONAGRAĐENI RAD NA NATJEČAJU ZA DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU, MOTO „OD MALA MALO“, TLOCRT 1. KATA, 1929.

FIG. 10. F. KALITERNA: WINNING ENTRY (FIRST PRIZE) AT THE COMPETITION FOR THE CHAMBER AND COMMERCE BUILDING IN SPLIT, FIRST-FLOOR PLAN, 1929

SL. 11. F. KALITERNA: TREĆENAGRAĐENI RAD NA NATJEČAJU ZA DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU, MOTO „NA PIŠKERI“, TLOCRT 1. KATA, 1929.

FIG. 11. F. KALITERNA: WINNING ENTRY (THIRD PRIZE) AT THE COMPETITION FOR THE CHAMBER AND COMMERCE BUILDING IN SPLIT, FIRST-FLOOR PLAN, 1929

SL. 12. F. KALITERNA: POSLIJENATJEČAJNI PROJEKT ZA DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU, TLOCRT 1. KATA, 1929.

FIG. 12. F. KALITERNA: POST-COMPETITION DESIGN FOR THE CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY BUILDING IN SPLIT, FIRST-FLOOR PLAN, 1929

ma je prije bio uključen u programsku pripremu i ocjenjivačke sudove.³⁵

Drugu nagradu dobio je rad arhitekta Davida Bunette sa Sušaka pod geslom „333“, što je izazvalo prigovore drugih sudionika natječaja jer autor nije bio inženjer arhitekt, nego akademski arhitekt. Temeljem zaključka naknadne sjednice Ocjenjivačkog suda od 19. ožujka 1929. druga nagrada nije dodijeljena nikome, a predloženo je raspisivaču da za predviđeni iznos otkupi dva rada koji su ušli u izbor za nagrade.³⁶

Radovi su bili izloženi na uvid javnosti 11. ožujka 1929. u vijećnici Trgovačko-obrtničke komore³⁷, a svoj komentar iznio je u dnevnom tisku splitski arhitekt Niko Armandi (i sam sudionik natječaja). Između ostaloga, naveo je kako su „jedni projekti tzv. stilski projekti, čija se arhitektonika drži gotovih recepata s obligatornim reminiscencijama, a na pročeljima nekih drugih projekata odražuje se konvencionalnost koja svojim formama odaje neku lažnu tradiciju. Između svih izloženih ističe se par savremenijih projekata, koji se od ostalih razlikuju svojom duhovnom neovisnošću, te su narocito simpatični radi težnje da se oslobode arhitektonskog balasta iz prošlosti“. Kaliternini su projekti, prema Armandi, „zapravo jedan projekt s dva alternativna rješenja od kojih se jedno odnosi na slobodnije, docim drugo predstavlja ekonomičnije rješenje“.³⁸

U prvonagrađenome radu Kaliterna je ipak odlučio ne zadržati dijelove postojeće zgrade, novo je stubište premjestio uz istočno pročelje, a komunikaciju prebacio u unutrašnjost i tako logičnije povezao tražene sadržaje. Novo južno pročelje izvukao je izvan ulične crte susjednih gradnji te ga organizirao s pet otvora po katovima kao svojevrsnu varijantu svoga projekta iz 1927. godine (Sl. 10.).³⁹

Trećenagrađeni rad organiziran je uz zadržavanje postojećeg stubišta, novom središnjom komunikacijom i smještajem pomoćnih prostorija u postojeći istočni hodnik. Na južnom pročelju zadržao je zid postojeće zgrade i dogradio ga novim zidom prema jugu (Sl. 11.). U ovome je radu predložio veće intervencije na pročelju – na svim su etažama bila po tri veća otvora s trostrukim podjelama, a na najvišem, četvrtom katu bili su predviđeni s polukružnim završetkom otvora. U opisu rada naveo je kako će se „opstojeći zid fasade obložiti sav kamenom ... A to je moguće, jer se u projektu predviđa izvuci čitavu fasadu za 20 cm od linee kuće Dr. Arambašina, a to zato da zgrada Trgovačke komore dominira u okolnom ambijentu“.⁴⁰

Na svim katovima predložio je balkone, ali različito oblikovane sukladno podjeli namjena zgrade – dva manja na prvomu i jedan

zajednički na drugomu (pred poslovnim sadržajima) bili su s kamenim ogradama i pridržani kamenim konzolama, a po tri na trećem i četvrtom katu (pred stambenim sadržajima) konzolne armiranobetonske ploče s ogradama od željeznih profila. Južno pročelje završavalo je istaknutim vijencem pridržanim konzolama, nad kojim je Kaliterna predvidio završni nadozid (atiku) sa središnjim trokutastim akcentom (Sl. 13.).

U daljnjoj razradi i projektu temeljem kojeg je ishoda građevinska dozvola (lipanj 1929.) Kaliterna je koristio dijelove svojih obaju natjecajnih projekata.

Nova zgrada inkorporirala je zidove postojeće zgrade, a s južne je strane novi zid dodan (tako da je bio na istočnom dijelu ukupne širine od 95 cm i za dvadesetak centimetara izvan regulacijske linije susjednih gradnji na Trumbicevoj obali; Sl. 12.). Postojeće stubište je zadržano, a dio istočnog hodnika pretvoren u svjetlarnik. Pročelje je u ovome projektu bilo organizirano s po tri otvora s trodijelnom podjelom u prizemlju i na prvome katu, a drugi, treći i četvrti kat imali su po pet užih dvodijelnih otvora, od kojih su oni na četvrtome katu imali polukružni završetak. Profilirani kameni vijenac bio je oslonjen na konzole, a nadozid je imao horizontalan središnji nadvišeni dio. Svi su balkoni imali ograde od valjkastih kamenih balustara s naznačenim vrhom – ‘kapitelom’ i kamenom poklopnicom koja se na rubovima nastavlja u prozorske klupčice. Središnji balkon na drugome katu ispred svih pet otvora pridržan je s četiri para profiliranih kamenih konzola, a na trećem i četvrtom katu balkon prolazi ispred središnja tri otvora i ima četiri konzolna oslonca. Ovakvo, dovoljno *reprezentativno* južno pro-

35 Kaliterna je radio na pripremi programa i sudjelovao u Ocjenjivačkom sudu natjecaja za Regulacijski plan Grada Splita (1923.-1924.). Isti je Ocjenjivački sud 1924. razmatrao i prijedloge na natjecaju za novo kupalište na Bacvicama, a 1928. Kaliterna je bio član žirija natjecaja za zgradu Pomorskoga muzeja. [TUSEK, 1994.]

36 Zapisnik sa sjednice Ocjenjivačkog odbora 19.3.1929., kutija 643 HR-DAST-91. U Državnom arhivu u Splitu čuvaju se neki natjecajni projekti ovoga natjecaja – radovi pod geslom „Merk“, „Klio“, „Alternativa A“ i „333“. Natjecajni rad Nike Armande objavljen je u: TUSEK, 1994: Sl. 24.

37 *** 1929: 4

38 ARMANDA, 1929: 5

39 Kaliterna: Opis natjecajnog rada „Od mala malo“, kutija 643 HR-DAST-91

40 Kaliterna: Opis natjecajnog rada „Na Piskeri“, kutija 643 HR-DAST-91

41 *** 1930: 3

42 Građevni uvjeti za licitaciju, 1. veljače 1930., kutija 643 HR-DAST-91

43 *** 1929: 2

44 PIPOVIĆ, 2008: 99-100

45 Građevinski dnevnik za novogradnju Trgovačko-obrtničke komore u Splitu, kutija 1022 HR-DAST-91

čelje na kraju je i izvedeno u bračkom kamenu, ali s pojednostavljenim oblikovanjem završnoga vijenca bez pridržavajućih konzola. Kosi krovovi potkrovlja ostali su u drugom planu iza nadozida, skriveni pogledu (Sl. 14.). Pročelja stražnjega dijela u unutrašnjosti bloka bila su žbukana.

U prizemlju zgrade bio je smješten Trgovački muzej s pomoćnim prostorima, a na prvomu katu predsjedništvo i tajništvo Komore te dvorana-vijećnica. Na drugomu katu bili su uredi, a na trećem i četvrtom te u potkrovlju stanovi.

Do kraja 1929. privedene su kraju sve pripreme za građenje te je raspisana Licitacija za gradnju komorskog doma⁴¹ i napisani detaljni *Građevni uvjeti*.⁴² Najpovoljnijom je ocijenjena ponuda renomiranoga splitskog poduzeća inž. Žarka Deškovića, koje je odabrano za glavnog izvođača radova.

Radovi na čišćenju parcele počeli su rušenjem kuće Barić u kolovozu 1929. godine.⁴³ Kuća Majstrovic, koja je bila zadržana i uklopljena poslijenatjecajnim izvedbenim projektom, ipak je bila srušena u travnju 1930. godine. Nove prilagodbe tlocrtne organizacije zgrade izradio je inženjer Kaliterna, a novo stubište izvedeno je uz istočno pročelje (kako je bilo predloženo u prvonagrađenom radu). Konstrukcija zgrade bila je armiranobetonska s kamenim južnim pročeljem. Klesarske radove izvela je Zadruga Stambuk i Tomašić od bijeloga bračkog kamena iz kamenoloma Sv. Nikola u Selcima.⁴⁴

Kaliterna je vodio nadzor nad gradnjom koja je trajala od svibnja do studenoga 1930., nakon čega su počeli radovi na uređenju unutrašnjosti zgrade. Ovi su radovi privedeni kraju u prvoj polovici 1931. godine i zgrada je predana na korištenje.⁴⁵

SL. 13. F. KALITERNA: TRECENAGRAĐENI RAD NA NATJECAJU ZA DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU, MOTO „NA PISKERI“, JUŽNO PROČELJE, 1929.

FIG. 13. F. KALITERNA: WINNING ENTRY (THIRD PRIZE) AT THE COMPETITION FOR THE CHAMBER AND COMMERCE BUILDING IN SPLIT, SOUTH ELEVATION, 1929

SL. 14. F. KALITERNA: POSLIJENATJECAJNI PROJEKT ZA DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U SPLITU, JUŽNO PROČELJE, 1929.

FIG. 14. F. KALITERNA: POST-COMPETITION DESIGN FOR THE CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY BUILDING IN SPLIT, SOUTH ELEVATION, 1929

SL. 15. J. KODL: DOM GUSARA (1926.-1927.) I F. KALITERNA: DOM TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE (1929.-1930.), POGLED S JUGOISTOKA, POČETAK 1950-IH

FIG. 15. J. KODL: ROWING CLUB "GUSAR" (1926-1927) AND F. KALITERNA: CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY BUILDING (1929-1930), VIEW FROM SOUTHEAST, EARLY 1950S

SL. 16. POTEZ IZGRADNJE UZ LUČICU MATEJUŠKA IZ PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA S DOMOM KOMORE U SPLITU, DANAŠNJE STANJE, POGLED IZ ZRAKA

FIG. 16. BUILDINGS ALONG THE LITTLE PORT MATEJUŠKA FROM THE FIRST HALF OF 20TH C. WITH THE CHAMBER BUILDING IN SPLIT, NOWADAYS, AERIAL VIEW

SL. 17. F. KALITERNA: PRIJEDLOG IZGRADNJE I UREĐENJA ZAPADNE OBALE SPLITSKE LUKE, PERSPEKTIVNI PRIKAZ, RUJAN 1944.

FIG. 17. F. KALITERNA: PROPOSAL FOR CONSTRUCTION AND LAYOUT OF THE WEST PORT OF SPLIT, PERSPECTIVE, SEPTEMBER 1944

SL. 18. F. KALITERNA: PROSTORNE REGULACIJE SPLITSKE LUKE S PRIJEDLOM IZGRADNJE NA ZAPADNOJ I ISTOČNOJ OBALE, DETALJ, 1944.

FIG. 18. F. KALITERNA: SPATIAL REGULATION OF THE SPLIT PORT WITH A PROPOSAL FOR CONSTRUCTION ON THE WEST AND EAST PORT, DETAIL, 1944

KALITERNA – KODL, DVA RAZLIČITA ARHITEKTONSKA PRISTUPA

KALITERNA – KODL, TWO DISTINCT ARCHITECTURAL APPROACHES

Kaliterin Dom Trgovačko-obrtničke komore bio je završna interpolacija u potezu obalnih zgrada uz lučicu Matejuška, na lukobranu koje je, točno nasuprot, arhitekt Josip Kodl tri godine ranije realizirao zgradu Veslačkoga kluba „Gusar”. Ovdje su se, u neposrednoj blizini, materijalizirali veoma različiti prijedlozi dvojice vršnjaka s iste arhitektonske škole, koji su sazimali bitne odrednice splitskoga arhitektonskog modernizma – s jedne strane, referiranje na tradicijska prostorna i zanatska iskustva kod Kaliterne, a s druge, Kodlovo beskompromisno promoviranje avangardnoga funkcionalističkog koncepta i novoga arhitektonskog vokabulara (Sl. 15.).⁴⁶

Kaliterna je izgradio kameno, bogato pročelje s dugim, plitkim balkonima oslonjenim na konzole, iz kojih su uredski i stambeni prostori; popunio je niz zgrada koje tvore ulično pročelje, ali i pročelje grada prema moru. Završio je niz reprezentativnim, no odmjerenim segmentom (relativno skromnih dimenzija), pri čemu je potpuno uzavao prostorni kontekst, a povijesni interpretirao. Lokalna graditeljska tradicija u Splitu svakako uključuje i referiranje na iskustva antičkoga arhitektonskog i zanatskog nasljeđa, pa su tako Kaliterin redovi lučnih prozora ili izreza u zidu bili svojevrсна interpretacija ritma otvora na vanjskim zidovima Palače. Njegova arhitektura bila je u službi završavanja, uređivanja i 'uljepšavanja' slike grada uz korištenje već potvrđenih arhitektonskih i oblikovnih elemenata, a bez posebne želje za uvođenjem novoga modernističkog izričaja.⁴⁷

Kodlov zadatak bio je potpuno drukčiji, lokacija nije bila 'gradska' niti očekivana, nego, naprotiv, trebao je na uskomu kamenom sprudju koji štiti lučicu Matejušku organizirati izdvojene sadržaje veslačkoga Doma (skladista za camce, prostori uprave i društvene

prostori) u izravnom kontaktu s morem. Funkcija sadržaja na prvome je mjestu, a arhitektonska artikulacija sukladna avangardnom jeziku moderne, s ožbukanim glatkim kubusima i korisnim krovnim terasama te velikim prozorskim otvorima zasjenjenim horizontalno položenim istacima. Dom je završen 1927. godine i odmah je izazvao brojne reakcije, prije svega na lokaciju zgrade – njezin isturen položaj u gradskoj luci, kojim se prekida kontinuirani pogled s obalne šetnice i ulazi u vizurni koridor Prokurativa.⁴⁸

Ova splitska situacija s kraja dvadesetih godina prošloga stoljeća, u kojoj su dva različita arhitektonska pristupa prepoznata i kao suprotstavljeni urbanistički koncepti, imala je svoj odjek i u poznatoj polemici između Vinka Brajevića, urednika splitskoga dnevnika „Novo doba”, i Koste Strajnića, dubrovačkoga konzervatora i publicista. Polemika koja se vodila u splitskom dnevnom listu 1930. i početkom 1931. godine izazvala je velik interes i naknadno je pretiskana kao knjižica *Misli o čuvanju dalmatinske arhitekture* te postala opće mjesto svih budućih rasprava pristalica i zagovarača međunarodne avangardne arhitekture i onih koji su se priklanjali kontekstualnom pristupu uz uvažavanje naslijeđenoga.⁴⁹ Povod polemici bio je predloženi projekt *Kursalona* Nikole Dobrovića u Dubrovniku, ali se rasprava proširila te su u nju bili uključeni i komentari splitskih arhitektonskih događanja. Strajnić, apologet beskompromisnoga modernističkog pristupa, Kodlove je radove navodio kao primjer uspješnih avangardnih realizacija „...koje su, i po svojoj koncepciji i po svojim formama, ozbiljna umjetnička djela. Uza sve što je ovaj odličan arhitekt predstavnik najmodernije arhitekture, njegove zgrade ističu ritam prilagođen ne samo terenu i pejzažu nego i starom arhitektonskom ambijentu”.⁵⁰ Kompletan Kaliterin rad svrstao je u tradicionalističku

⁴⁶ I arhitekt Danilo Žagar autor stambene kuće Rismondo-Jerković studirao je u Pragu od 1909. do 1913. Sva trojica su četiri godine bili na istom arhitektonskom odjelu Češke visoke tehničke škole [PLEJČIĆ, 2003: 126-129]. Danilo Žagar je u Splitu surađivao sa starijim bratom Eduardom te je u ranim 1920-im projektirao u stilu tada uobičajenog novog klasicizma [ŠVERKO, ŠERMAN, 2013: 64-65]. Južno kameno pročelje kuće Rismondo-Jerković izveo je s malim poligonalnim armiranobetonskim balkonima i pretencioznim akcentom – timpanonom iznad vijenca te je ova zgrada manje interesantna za analizu nasuprotnih arhitektonskih pristupa u splitskoj modernoj arhitekturi.

⁴⁷ Kaliterna je izradio pet projekata za istu lokaciju. Započeo je projektom skromnijeg oblikovanja za poslovno-stambenu kucu dr. Majstrovića 1927., izradio je dva natjecajna i jedan poslijenatjecajni projekt Doma Trgovačko-obrtničke komore 1929. te godinu kasnije projekt prema kojem je Dom izgrađen. Reprezentativno oblikovanje sadržano u ovim projektima bilo je određeno značajem institucije i natjecajnim programom, ali i željom Kaliterne da zgrada dominira u okolnom ambijentu.

⁴⁸ Isti su argumenti korišteni i 63 godine kasnije kada je donesena odluka o rušenju Doma Gusara, a samo rušenje obavljeno je u kolovozu 1990. godine.

struju, a posebno je bio zestok kritičar njegova usvojenoga natječajnog projekta za zgradu Oceanografskog instituta 1930. godine. Na primjeru Doma Komore otvorio je temu iskrenosti u korištenju materijala, komentirajući kako su konzole koje pridržavaju balkone nepotrebne u armiranobetonskoj konstrukciji.

Brajević je u nastavku polemike napomenuo da nije korektno napadati odsutnoga projektanta Kaliternu te upozorio Strajnica da je bio loše informiran kada tvrdi da „i ako su balkoni ove zgrade iz čistog betona, posjeduju ipak jake betonske konzole. U stvari niti su balkoni iz čistog betona, niti su pod njima betonske konzole, o čemu može svak da se uvjeri. Iz betona je jedino balkonska donja ploča, a sve je ostalo iz čistog kamena”.⁵¹

Za Kaliternu je oblikovanje kamenoga pročelja Doma Komore s kamenim balkonima pridržanim konzolama bilo određeno, za njega obvezujućim, prostornim kontekstom, ali i potrebnom primjerene prezentacije javnoga sadržaja⁵² (Sl. 16.). Njegove brojne splitske realizacije stambenih sadržaja dvadesetih godina, kao i ogradni zid s ulazom vile Ivana Mestrovića iz 1929., karakteriziralo je variranje tradicijskih prostornih elemenata u kamenu (rustični kameni zid, trbušasti stupovi, lukovi i konzole, pergole i loggie u kombinaciji s balkonom). Njegov tradicionalni i romantični pristup prvi je put bio pročišćen na projektima Doma Komore i posebno Oceanografskog instituta iz 1930. godine (kod kojeg pratimo izvjesnu *katarzu* od natječajnog projekta do realizacije). Na ovim se projektima kamen nije koristio punim zanatskim registrom, kojim je Kaliterna suvereno vladao, nego se počeo koristiti suzdržanije u tvorbi plohe i volumena. Pročelje Doma Komore najvećim je dijelom čista kamena ploha s izrezima otvora, bez nadvoja i doprozornika s klupčićama, koje povezuje s balkonskim ogradama. Pro-

mjene u njegovu pristupu bile su naznake usvajanja suvremene modernističke artikulacije koju dalje možemo pratiti u tridesetim godinama kada je "...u svojim projektiranim objektima pročišćio svoj izraz do regionalno jasne forme".⁵³

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Uloga arhitekta Fabijana Kaliterne kao promotora novih programskih i morfoloških koncepata u izgradnji građanskoga Splita u razdoblju između dvaju svjetskih ratova značajna je i nezaobilazna, a ambicije sadržane u njegovim prostornim konceptima realizirane su ili ugrađene u kasnije projekte zapadne obale i studije istočnih dijelova luke. Teme koje je započeo studijom 1919. godine, razrađivao je u komentarima i polemikama u dnevnom tisku, javnim izlaganjima i svojim prostornim studijama.⁵⁴ Tako je 1940. izradio *Utok protiv regulacijonog plana Splita*,⁵⁵ složeno i sveobuhvatno promišljanje splitskih prostornih tema s komentarima predloženih rješenja u izrađenom Planu, te ga predao Gradskom poglavarstvu i javno obrazložio u siječnju 1941. godine. U rujnu 1944. završio je *Studiju regulacije grada Splita* i dopunio ju prostornim provjerama tipske stambene izgradnje nakon rata.⁵⁶ U objema je studijama ustrajno razrađivao varijante proširenja lučice pred Palačom i povijesnom jezgrom te kolnoga povezivanja zapadne i istočne obale mostom (mostovima; Sl. 18.). Za novu izgradnju većih kapaciteta na zapadnoj i istočnoj obali predlagao je čiste kubične volumene (visine prizemlja i četiri kata) povezane u formu meandra, a u svim su prijedlozima hortikulturna rješenja sadržavala drvorede ili parkove palmi (Sl. 17.). Njegovo dugogodišnje bavljenje temama razvoja i uređenja gradskih prostora zadržalo je istu razinu ambicija i optimizma, ali se arhitektonska artikulacija u ovim analizama mijenjala s vremenom te je pročišćena od početnih romantičnih pseudo-stilskih varijacija do jasnoga modernističkog izričaja.

SL. 19. SEGMENT JUŽNOGA PROČELJA GRADA UZ LUČICU MATEJUŠKA, DANAŠNJE STANJE, POGLED S MORA

FIG. 19. SOUTH VIEW OF THE CITY ALONG THE LITTLE PORT MATEJUŠKA, NOWADAYS, VIEW FROM THE SEA

49 RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 27, 29

50 STRAJNIC, 1931: 1-2

51 BRAJEVIĆ, 1931: 1-3. Kaliterna je bio odsutan jer je od siječnja do svibnja 1931. vodio Nogometni klub „Hajduk“ na turneju po Južnoj Americi.

52 Svi projekti izrađeni dvadesetih godina 20. stoljeća, koje su potpisali Kodl, Sore i Kaliterna, za gradnju ponajprije stambenih sadržaja na ovoj lokaciji, sadržavali su plitke balkone na južnom pročelju, s ogradama u kombinaciji rubnih stupića i željeznih profila. Bile su to konzolne istake armiranobetonske međukatne konstrukcije bez oslonaca na kamenim konzolama, kako je to bilo uobičajeno u tradicijskoj kamenoj gradnji (kao na kući Arambasin).

53 ŠEGVIĆ, 1957: 36-37

54 Sudjelovao je u raspravama o lokaciji sjeverne luke i nove željezničke stanice, rješenjima Banovinske palače i nove Gimnazije na Lovretu, prometnom pristupu luci i izgradnji na današnjem pazardu.

55 Kaliterna, 2011: 165-174

56 Studije su vrlo kompleksne i opsežne te su predmet posebnog istraživanja.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

Kao projektant Kaliterna je glavni predstavnik onoga pravca u arhitekturi toga razdoblja koji je nastojao afirmirati i retrospektivan, tradicionalni pristup s referiranjem na povijesno nasljeđe i zanatsku tradiciju. Zgrada Doma Komore sa svojom arhitekturom materijala uspješno se, kao i brojne druge Kaliternine realizacije, vremenom potvrdila i prilagođavala intervencijama – uz zadržavanje izvornih karakteristika.⁵⁷ Zgrada je zadržala namjenu, umjesto stanova prošireni su uredski kapaciteti, a njeno je pročelje ostalo kvalitetan i dostojanstven segment slike grada s mora (Sl. 19.).

Arhitektonski dijalog različitih pristupa najznačajnijih autora iste generacije, koji je bio ostvaren između Doma Komore i Doma Gusa, ostao je jedna od karakteristika splitske arhitektonske scene u prvoj polovici 20. stoljeća.⁵⁸

Arhitekt Fabijan Kaliterna svojim je osobnim ugledom znatno pridonio ugledu arhitektonske struke i zaslužan je za visoko pozicioniranje tog zvanja na društvenoj ljestvici meduratnog Splita, a svojim je javnim djelovanjem i radom u strukovnim organizacijama ostavio višestruko značajan trag.⁵⁹

⁵⁷ Nadogradnja s ravnim krovom umjesto potkrovlja i redom prozora na južnom pročelju izvedena je najvjerojatnije u šezdeset godinama prosloga stoljeća, a vijenac južnog pročelja izjednačen je na visinu 21,26 m iznad pločnika. Veca rekonstrukcija unutrašnjosti zgrade s uglednom dizala izvedena je prema projektu iz 1996. godine. Autor projekta rekonstrukcije bio je arhitekt Srđan Segvić, ARCHING Split, TD 22, srpanj 1996., a investitor HGK iz Zagreba.

⁵⁸ Elemente povijesnih reminiscencija koje pridonose uređivanju slike grada nakon Petra Senjanovića nalazimo i u radovima Kaliterna, a elemente koncepta koji agresivno unosi novi avangardni izričaj, nakon Špira Nakica pratimo i u kodlovim radovima. Ovaj će slijed nastaviti Niko Armada i Budimir Pervan na strani avangardnih i izrazito funkcionalističkih pristupa, a Helen Baldasar i Lovro Perković na strani kontekstualnih i sintetskih pristupa. [KEČKEMET, 1976: 65-79]

⁵⁹ Ugled Fabijana Kaliterna, inženjera arhitekta, praskog studenta, te njegova uloga osnivača i promotora novih sportskih i društvenih djelatnosti – postali su opće mjesto u razvojnoj slici Splita u prvoj polovici 20. stoljeća, a posebno su popularizirani u televizijskom serijalu „Velo mišto“, kronici života grada prema literarnom predlošku Miljenka Smoje, RTV Zagreb, 1979.-1981.

- ARMANDA, N. (1929.), *Dom trgovačko-obrtničke komore u Splitu, Rezultati natjecaja za projekt, „Novo doba”*, 72 (14.3.): 5, Split
- BRAJEVIĆ, V. (1931.), *Za ocuvanje naše stare arhitekture, odgovor na završna objašnjenja g. Koste Strajnića, „Novo doba”*, 43 (21.2.): subotnji prilog 1-3, Split
- DUPLANČIĆ, V. (2004.), *Obalni pojas grada Splita u urbanističkim planovima, projektima i studijama u razdoblju od 1914.-1941. godine, „Prostor”*, 12 (1 / 27/): 111-121, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- KALITERNA, F. (1933.), *Gdje da se gradi novi veliki hotel?*, „Novo doba”, 289 (12.12.): 5, Split
- KALITERNA, F. (2011.), *Utok proti regulacijonog plana, The Split Mind 9, 165-174, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split*
- KEČKEMET, D. (1976.), *Moderna arhitektura u Dalmaciji, „Arhitektura”*, 30 (156-157): 65-79, Zagreb
- MULJAČIĆ, S. (1959.-1960.), *Historijat izgradnje priobalnog pojasa u splitskoj luci, od Matejuške do Sustipana, „URBS”*, 43-66, Split
- MULJAČIĆ, S. (1965.-1966.), *Urbanistički razvitak Splita i regulacioni planovi od početka XIX. st. do 1944. g., „URBS”*, 25-33, Split
- PAVIČIĆ, J. (2014.), *Otok zavađen zbog jedne palme, „Jutarnji list”, Magazin, 5743 (26.7.): 32, Zagreb*
- PERVAN, B. (1971.), *In memoriam Josip Kodl 1887.-1971., „Čovjek i prostor”*, 11 (224): 47, Zagreb
- PIPLOVIĆ, S. (1978.), *Splitski arhitekti Š. Nakic i J. Kodl, Od eklektizma do moderne, „Kulturna baština”*, 17: 88-104, Split
- PIPLOVIĆ, S. (2005.), *Graditelji braca Žagar, „Kulturna baština”*, 32: 325-354, Split
- PIPLOVIĆ, S. (2008.), *Izgradnja Splita između svjetskih ratova, DAS, Društvo prijatelja kulturne baštine u Splitu, Split*
- PLEJIĆ, R. (2003.), *Utjecaj praške škole na arhitekturu moderne u Splitu, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb*
- RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2007.), *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih, Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb*
- STRAJNIĆ, K. (1931.), *Za ocuvanje naše stare arhitekture, Treća i završna objašnjenja g. Koste Strajnića, „Novo doba”*, 19 (24.1.): subotnji prilog 1-2, Split
- ŠEGVIĆ, E. (2013.), *Dvi-tri fete Matejuške, Društvo prijatelja kulturne baštine u Splitu, Split*
- ŠEGVIĆ, E. (2014.), *Kuća Arambasin, „Kulturna baština”*, 39: 235-262, Split
- ŠEGVIĆ, N. (1957.), *Nekoliko asocijacija o najnovijem razvitku Splita, „URBS”*, 36-37, Split
- ŠVERKO, A.; ŠERMAN, K. (2013.), *Eduard i Danilo Žagar i splitska arhitektura prve polovine 20. stoljeća, Arhitekti braca Žagar, iz fundusa Muzeja grada Splita, Split*
- TUŠEK, D. (1994.), *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1918.-1941., DAS Split*
- TUŠEK, D.; GRGIĆ, A. (2007.), *Doprinos Petra Senjanovića urbanističkom planiranju Splita; Petar Senjanović, Splitski planer i graditelj: iz ostavštine u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, 143-158, Split*
- *** (1928.), *Plenarna sjednica Trgovačko obrtničke Komore, Vazna privredna pitanja, „Novo doba”*, 315 (12.12.): 4, Split
- *** (1929.), *Velike novogradnje u Splitu, „Novo doba”*, 197 (10.8.): 2, Split
- *** (1930.), *Licitacija za gradnju Doma trgovačko-obrtničke komore, „Novo doba”*, 4 (7.1.): 3, Split

IZVORI

SOURCES

INTERNETSKI IZVOR

INTERNET SOURCE

- [http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?itemId=3_7229/2.10.2014./](http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?itemId=3_7229/2.10.2014/)

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

- HR-DAST – Državni arhiv Split, Glagoljaska 18, Split: HR-DAST-91, kutije 643 i 1022
- FK – Arhiva Fabijana Kaliterna, u vlasništvu obitelji Bosković u Splitu

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

Sl. 1.	Foto: R. Plejić
Sl. 2., 3., 6.-8., 10., 11., 13., 18.	Arhiva FK
Sl. 4., 5., 9., 12., 14.	HR-DAST
Sl. 15.	PLEJIĆ, 2003: 158/9
Sl. 16., 19.	Foto: Darko Rom

SAŽETAK

SUMMARY

CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY IN SPLIT

ARCHITECT FABIJAN KALITERNA AND HIS CONTRIBUTION TO THE LAYOUT OF THE WEST CITY PORT

Architect Fabijan Kaliterna (1886-1952) was a leading figure in Split and Dalmatian architecture between the two World Wars. His architectural work and spatial studies made a profound impact on the concepts of design and construction of the Western city port. His competition entries and his building of the Chamber of Commerce and Industry on the Split waterfront (Trumbiceva obala 4) show his withdrawal from a traditional architectural vocabulary and a tendency towards the adoption of a Modernist architectural articulation.

He left his architectural studies in Prague in 1912 and spent the next few years during the war in Paris and cities on the French Riviera. In 1919 he made a spatial study of the Western city port with an already formed industrial zone on the city outskirts. Instead of the quay (proposed by Petar Senjanovic in the 1914 City Plan) he suggested a promenade with Historicist hotels, public buildings, and palm trees in the central waterfront area. He presumably drew inspiration from the "Promenade des Anglais" in Nice as a spatial model that might have been successfully adapted to the historical and spatial context of Split. His ideas probably led dr Ivo Tartaglia, the mayor, to plant palm trees on the Split waterfront in 1921. The city grew into the main Adriatic port of the new state and a place where the world standards of the period were readily adopted. Split was thus transformed into a visual symbol of a new era.

The competition results for the 1924 Regulation plan of Split clearly show traces of Kaliterna's influence. The Western coast was conceived as a promenade featuring representative buildings, in line with his proposal from 1919.

In the early 20th century large, representative buildings along the street were continually put up on the waterfront west from St Franciscan monastery. Dr. Ivan Majstrovic, the lawyer and owner of a residential three-storey building from 1913 on the eastern part of the plot of today's Chamber building, intended to extend the plot and fill up the street line between the houses Arambašin and Rismondo-Jerkovic. He prepared a few variations of an integral project and in 1923 obtained the project ap-

proval. In March 1927 Fabijan Kaliterna produced a set of new working drawings containing an addition and extension of the existing Majstrovic's building. The project was probably a thorough check-up of the feasibility of the site's capacity and a contribution to dr Majstrovic's offer for the "construction of the new building" of the Chamber of Commerce and Industry in Split. The Chamber management board put the project out to tender in 1927 and Majstrovic won it in April, 1928.

The government launched a competition for the preliminary design of the Chamber of Commerce and Industry building in January 1929 with the entry submission deadline scheduled for the 1st of March 1929. The competition guidelines suggested that the existing building should be retained but redesigned so that it adequately reflects the significance of the institution. On the 19th of March 1929 three projects were awarded. Both entries submitted by Kaliterna won the awards. In his first prize winning project, he did not retain the parts of the existing building, he moved the new staircase next to the east facade and the communication links into the interior, and ensured a more logical connection of the spaces. In his third prize winning project he retained the parts of the existing building and suggested some major intervention on the facade such as three openings on each storey.

Kaliterna's design submitted for a building permit (June 1929) contained some parts from his two winning projects. The new building incorporated walls of the existing building while a new wall was added from the south side, and the existing staircase was retained. The facade was articulated by means of three openings on the ground-floor and the first-floor levels whereas the second, third and fourth floor had five openings of which those on the fourth floor had round arch endings. The balconies had fences made of stone balusters and were supported by the profiled stone cantilevers. The facade from the post-competition project was finally realized although with a simplified cornice.

In August 1929 when construction started, the existing building was demolished after all. Kaliterna came up with the fifth design version based on the

layout from his first prize winning project. The reinforced concrete structure of the building had a white marble cladding (quarried on the island of Brač) according to the 1929 project with a simplified cornice. Construction lasted from May to November 1930 while the interior was completed in the first six months of 1931. The ground-floor level housed the Museum of Commerce with ancillary rooms, while the first floor level accommodated the management board offices, secretary's office and Town Hall offices. The second-floor accommodated offices while the third and the fourth floors including the attic were designed as housing quarters, i.e. apartments. In his design of the Chamber building Kaliterna reduced his previous vocabulary and turned to a more restrained use of stone in plane and volume design.

Kaliterna actively participated in all discussions, public presentations and new spatial studies related to Split and public space usage. His comprehensive studies from 1940 and 1944 further elaborated the topics he initiated in 1919 referring primarily to the variations of a small port extension in front of the historic nucleus and the removal of a sandbank from Matejuška. In all his proposals he insisted on the road connection between the west and east waterfront by a bridge as well as on horticultural design with lines of trees and palm parks. His architectural vocabulary ranged from the initial pseudo-style variations to a clearly Modernist expression.

The space between the Chamber building and the rowing-club Gusar designed by the architect Josip Kodl was interpreted differently by the architects of the same generation and this was undoubtedly one of the main characteristics of Split architecture in the first half of the 20th century. On the one hand elements containing historical reminiscences after Petar Senjanovic can be also found in Kaliterna's projects while on the other hand, elements of a more aggressive avant-garde articulation, after Spiro Nakić can be traced in Kodl's work as well. Those who followed were Niko Armanda and Budimir Pervan with their explicit functionalist approach, and Helen Baldasar and Lovro Perkovic with their contextual and synthetic approach.

MARIJA BOŠKOVIĆ
ROBERT PLEJIĆ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

MARIJA BOŠKOVIĆ diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 1978. i na Fakultetu građevinskih znanosti 1990. u Splitu. Od 1979. do 1983. pohađala je Poslijediplomski studij „Graditeljsko naslijeđe“. Ovlaštena je projektantica.

Dr.sc. **ROBERT PLEJIĆ**, docent je na Fakultetu građevinarstva, arhitekture i geodezije Sveučilišta u Splitu. Doktorirao je 2003. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Područje znanstvenog interesa: moderna arhitektura u Splitu i Dalmaciji, utjecaji prasko arhitektonske škole.

MARIJA BOŠKOVIĆ graduated from the Faculty of Architecture in Zagreb in 1978 and from the Faculty of Civil Engineering in Split in 1990. From 1979 to 1983 she was enrolled in the Post-graduate program in Built Heritage. She is a licensed architect.

ROBERT PLEJIĆ, Ph.D., Assist. Prof. at the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy in Split. In 2003 he earned his Ph.D. from the Faculty of Architecture in Zagreb. His research interests are focused on modern architecture of Split and Dalmatia, the Prague school of architecture and its influences.

